

МИГРАЦИЈА И АЗИЛ:

НАЦИОНАЛНА, МЕГУНАРОДНА И ЕВРОПСКА РАМКА

MIGRATION AND ASYLUM:

NATIONAL, INTERNATIONAL, AND EUROPEAN FRAMEWORK

Уредници:

Никодиновска Крстевска Ана

Кошевалиска Олга

Editors:

Nikodinovska Krstevska Ana

Koshevaliska Olga

ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ,
УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП
FACULTY OF LAW,
UNIVERSITY GOCE DELCEV - STIP

2021

ПУБЛИКАЦИЈА

МИГРАЦИЈА И АЗИЛ: НАЦИОНАЛНА,
МЕЃУНАРОДНА И ЕВРОПСКА РАМКА

ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ,
УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП

УРЕДНИЦИ:
НИКОДИНОВСКА КРСТЕВСКА АНА
КОШЕВАЛИСКА ОЛГА

ДИЗАЈН И НАСЛОВНА СТРАНИЦА:
ЈАНА ЈАКИМОВСКА

ЛЕКТОР:
ВЕСНА РИСТОВА

ТЕХНИЧКО УРЕДУВАЊЕ:
СЛАВЕ ДИМИТРОВ

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека “Св. Климент Охридски”, Скопје

314.15:340.13(497.7)(082)

314.15:341.24(082)

341.43:340.13(497.7)(082)

341.43:341.24(082)

МИГРАЦИЈА и азил: национална, меѓународна и европска рамка / уредници Ана
Никодиновска Крстевска, Олга Кошевалиска = Migration and
Asylum: National, International and European Framework / editors Ana Nikodinovska Krstevska,
Olga Koshevaliska. - Штип : Универзитет “Гоце Делчев”, 2021

Начин на пристапување (URL):

<https://pf.ugd.edu.mk/index.php/mk/za-fakultetot/publikacii-i-proekti>. - Текст во PDF формат,
содржи 139 стр., илустр. - Наслов преземен од екранот. - Опис на изворот на ден 30.12.2021. -
Фусноти кон текстот. - Библиографија кон трудовите

ISBN 978-608-244-862-6

а) Миграции -- Правна рамка -- Зборници б) Право на азил -- Правна рамка
-- Зборници

COBISS.MK-ID 56018693

Co-funded by the
Europe for Citizens Programme
of the European Union

МИГРАЦИЈА И АЗИЛ: НАЦИОНАЛНА, МЕЃУНАРОДНА И ЕВРОПСКА РАМКА

УРЕДНИЦИ:
НИКОДИНОВСКА КРСТЕВСКА АНА
КОШЕВАЛИСКА ОЛГА

ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ,
УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ШТИП, 2021

PUBLICATION

MIGRATION AND ASYLUM:
NATIONAL, INTERNATIONAL AND EUROPEAN FRAMEWORK

FACULTY OF LAW,
UNIVERSITY GOCE DELCHEV – SHTIP

EDITORS:
ANA NIKODINOVSKA KRSTEVSKA
OLGA KOSHEVALISKA

ART DESIGN OF FRONT PAGE:
JANA JAKIMOVSKA

PROOFREADING IN MACEDONIAN LANGUAGE:
VESNA RISTOVA

TECHICAL EDITING:
SLAVE DIMITROV

FACULTY OF LAW, UNIVERSITY GOCE DELČEV - ŠTIP
DECEMBER 2021

Co-funded by the
Europe for Citizens Programme
of the European Union

MIGRATION AND ASYLUM: NATIONAL, INTERNATIONAL AND EUROPEAN FRAMEWORK

EDITORS:
NIKODINOVSKA KRSTEVSKA ANA
KOSHEVALISKA OLGA

FACULTY OF LAW,
UNIVERSITY GOCE DELCHEV – SHTIP

SHTIP, 2021

Co-funded by the
Europe for Citizens Programme
of the European Union

M.A.P.S NETWORK

Jean Monnet Activities are designed to promote excellence in teaching and research in the field of European Union studies worldwide. The activities also foster the dialogue between the academic world and policymakers. In particular Jean Monnet Networks aim to create and develop consortia of international players (Higher Education Institutions, Centers of Excellence, departments, teams, individual experts, etc.) in the area of European Union studies in order to gather information, exchange practices, build knowledge and promote the European integration process across the world. Activities include:

- gathering and promoting information and results on methodologies applied to high-level research and teaching on EU studies
- enhancing cooperation between different players and other relevant bodies throughout Europe and around the world
- exchanging knowledge and expertise to improve good practices
- fostering cooperation and exchanges with public actors and the European Commission services on highly relevant EU subjects

СОДРЖИНА:

- 11 Ана Никодиновска Крстевска, Олга Кошевалиска,
Предговор
- 13 Ана Никодиновска Крстевска, Олга Кошевалиска,
Предговор (англиски јазик)
- 15 Ана Франговска
Куратор на каталогот „Фемиграции“
- 16 Ана Франговска
Куратор на каталогот „Фемиграции“ на англиски јазик
- 17 Јана Јакимовска
Христина Зафировска
- 18 Весна Аранѓеловиќ
Ана Лазаревска
- 19 Славица Јанешлиева –Бачварска
Маргарита Киселичка
- 21 Елена Максимова
Европската мигрантска криза и повредата на човековите права и основни слободи
загарантирани со Европската конвенција за човекови права -анализа на случај Hirsi
Jamaa и останатите против Италија -
- 39 Гордана Вренцоска, Наташа Кубуровска-Панова
- 41 Жанета Попоска
Заштита на бегалците и бегалките и нивното право на азил
во правото на Европската Унија и Европската конвенција за човекови права
- 61 Јана Манева – Чупоска, Михаела Јовановска
- 63 Ирена Здравкова
Процедурални гаранции за забрана од протерување на странци и правни лекови
пропишани во Европското законодавство
- 75 Марија Ветероска, Агнеса Чаволи
- 77 Милица Шутова и Александар Димовски
Основни човекови права на бегалците-мигрантите за време на миграциските текови
- 91 Зорица Зафировска
- 93 Олга Кошевалиска
Системот на азил согласно македонското законодавство
- 123 Елизабета Аврамовска, Ана Ивановска
- 125 Светлана Јакимовска
Јазикот како важен показател на општествено-културниот идентитет: значењето на
писменоста и на образованието за целосна интеграција на мигрантите и за активно
граѓанство
- 136 Шќипе Мехмети
Кристина Божурска
- 137 Љуљзуме Османи
Ана Миланова
- 138 Ирина Ацеска
Ангела Наневска

CONTENTS:

- 11 Ana Nikodinovska Krstevska, Olga Koshevaliska,
Preface (Macedonian language)
- 13 Ana Nikodinovska Krstevska, Olga Koshevaliska,
Preface
- 15 Ana Frangovska
Curator of the catalogue 'Femigration' (Macedonian language)
- 16 Ana Frangovska
Curator of the catalogue 'Femigration'
- 17 Jana Jakimovska
Hristina Zafirovska
- 18 Vesna Arangelovikj
Ana Lazarevska
- 19 Slavica Janeshlieva – Bachvarska
Margarita Kiselichka
- 21 Elena Maksimova
European Migrant Crisis and the Violation of Human Rights and Fundamental Freedoms
Guaranteed by the European Convention on Human Rights – Analysis of the Case of Hirsi
Jamaa and others v. Italy –
- 39 Gordana Vrencoska , Natasha Kuburovska -Panova
- 41 Zhaneta Poposka
Protection of Refugees and Right to Asylum in European Union Law and the European
Convention on Human Rights
- 61 Jana Maneva – Vhuposka , Mihaela Jovanovska
- 63 Irena Zdravkova
The Guarantees against the Expulsion and the Remedies against Violations and Abuse
Enshrined by European Juridical Framework
- 75 Marija Vereroska , Agnesa Chavoli
- 77 Milica Shutova and Aleksandar Dimovski
Fundamental rights of Refugees/Migrants during Migration Influx
- 91 Zorica Zafirovska
- 93 Olga Koshevaliska
The Asylum System According to the Macedonian Legislative
- 123 Elizabeta Avramovska , Ana Ivanovska
- 125 Svetlana Jakimovska
Language as an Important Indicator of Socio-cultural Identity: The Importance of Literacy
and Training for Full Integration of Migrants and Active Citizenship
- 136 Shkipe Mehmeti
Kristina Bozhurska
- 137 Ljuljizme Osmani
Ana Milanova
- 138 Irina Aceska
Angela Nanevska

ЕВРОПСКАТА МИГРАНТСКА КРИЗА И ПОВРЕДАТА НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА И ОСНОВНИ СЛОБОДИ ЗАГАРАНТИРАНИ СО ЕВРОПСКАТА КОНВЕНЦИЈА ЗА ЧОВЕКОВИ ПРАВА

-анализа на случај *Hirsi Jamaa* и останатите против Италија -

Елена Максимова¹

Апстракт: Европската мигрантска криза, или позната како бегалската криза, е израз за серија случувања поврзана со масовното доаѓање на бегалци на Европското тло во изминатата декада. Во меѓувреме, соочени пред огромниот наплив на мигранти празнините во политиките на ЕУ за азил, надворешни граници и миграција станаа повидливи и се засилија. Неспорно е дека огромниот проток на луѓе, вклучувајќи многу семејства со млади деца, како и не придружувани малолетници, претставува предизвик за сите европски земји, а нивните ресурси беа сериозно тествани. Сепак, и понатаму е од витално значење постојано да се почитуваат правата на поединците кои бараат меѓународна заштита. Од 2015 година до денес, огромниот наплив на мигранти повлече одредени негативни реперкусии во оваа насока. Низа човекови права и слободи, загарантирани во мноштво меѓународни документи, пред се со Европската конвенција за човекови права, беа повеќекратно прекршувани во процесот, што наиде на остри меѓународни критики од страна на непристрасните набљудувачи. Бидејќи Италија беше една од земјите (заедно со Грција и Шпанија) кои беа први на ударот на мигрантите кои пристигаа по поморски пат до ЕУ, тоа значеше сериозно оптоварување на системот кое предизвика низа инциденти, од „затворање“ на влезот и непримање мигранти до смртни случаи на мигрантите во водите патем кон Италија. Италија презеде низа политички чекори кои пак сами по себе носеа опасности за мигрантите, непосредно загрозување на нивните основни слободи и права, но и нивно сурово и повеќекратно кршење. И колку за потсетување, ваквата пракса не е новина за Италија и Европа воопшто и е веќе детектирана преку пресудите на Европскиот суд за човекови права. Со цел да алармираме од опасноста од повторување на силната виолација на човековите права на мигрантите на самиот влез во Европа (а имајќи во предвид повторување на други практики кои упатуваат кон тоа, презентирани подолу), пренесуваме анализа на праксата на Судот со акцент на една пресуда стожерна за материјавата. Заедно со анализата на ситуацијата дадена претходно, сметаме дека може да посочи на низа опасности кои демнат во однос на бегалците и мигрантите и нивните права, а кои ги загрозуваат нивните основни права, а пред се нивните животи.

Клучни зборови: *миграција, азил, човекови права, Европски суд за човекови права, Европска конвенција за човекови права*

¹ Авторката е доцент на Правен факултет при Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, elena.ivanova@ugd.edu.mk

**EUROPEAN MIGRANT CRISIS AND THE VIOLATION OF HUMAN RIGHTS
AND FUNDAMENTAL FREEDOMS GUARANTEED BY THE EUROPEAN
CONVENTION ON HUMAN RIGHTS**

-analysis of the case of Hirsi Jamaa and others v. Italy –

Elena Maksimova²

Abstract: The European migrant crisis, is an expression of a series of developments related to the mass influx of refugees to European soil over the past decade. Meanwhile, faced with a huge influx of migrants, gaps in EU policies on asylum, external borders and migration have become more visible and widening. It is undeniable that the huge flow of people, including many families with young children, as well as unaccompanied minors, is a challenge for all European countries, and their resources have been severely tested. However, it remains vital to continue to respect the rights of individuals seeking international protection. From 2015 until today, the huge influx of migrants has had some negative repercussions in this regard. A number of human rights and freedoms guaranteed in a number of international instruments, most notably the European Convention on Human Rights, have been repeatedly violated in the process, which has led to serious international criticism from impartial observers. As Italy was one of the first countries (along with Greece and Spain) to be on the frontline - hit by migrants arriving by sea to the EU, this meant a serious burden on the system that caused a series of incidents, from "closing" the entrance and not accepting migrants to death cases of migrants in the waters on the way to Italy. Italy has taken a series of political steps that in themselves have brought dangers to migrants, a direct threat to their fundamental freedoms and rights, but also to their cruel and repeated violations. As a reminder, this practice is not new to Italy and Europe and has already been detected by the rulings of the European Court of Human Rights. In order to warn of the danger of a repetition of the strong human rights violation of migrants upon entry into Europe (and having regard to the repetition of other indicative practices presented below), we present an analysis of the Court's case-law emphasis on a single judgment pivotal to matter. Together with the analysis of the situation given earlier, we believe that it can point to a number of dangers that lurk in relation to refugees and migrants and their rights, which endanger their basic rights, and above all their lives.

Keywords: *migration, asylum, human rights, European Court of Human Rights, European Convention on Human Rights*

1. ВОВЕД – ЕВРОПСКА МИГРАНТСКА КРИЗА

Европската мигрантска криза, или позната како бегалската криза, е израз за серија случувања поврзана со масовното доаѓање на бегалци на Европското тло во изминатата декада. Мешовити миграциски текови, составени од лица кои главно потекнуваа од земјите во Африка, Азија и нешто помалку од Југоисточна Европа, претендираа да влезат во земјите на Европската Унија.

Ваквиот наплив на мигранти започна средината на 2010 година, но ескалираше во 2015 година. Пред пет години, повеќе од еден милион луѓе преминаа во Европа, во обид да избегаат од конфликти и да најдат подобар живот. Ненадејниот прилив на луѓе предизвика и хуманитарна и политичка криза во Европа, која силно се бореше да одговори на потребите кои ги отвори напливот на За жал, илјадници

² The author is Assistant professor at the Faculty of Law, University Goce Delchev – Shtip, elena.ivanova@ugd.edu.mk.

загинаа во обид да стигнат до нејзините брегови и додека некои земји ги отворија рацете, други подигнаа огради и ги затворија своите граници³.

Во европската историја веќе имаше неколку мигрантски кризи. На пример, имаше 700.000 баратели на азил со кои Европа мораше да се справи во 1992 година по падот на Железната завеса и распадот на Советскиот Сојуз⁴. Претходно, 60 милиони бегалци за време и по Втората светска војна⁵. Многу скоро, по појавата на војна иницирана од сепаратистите поддржани од Русија, 2,6 милиони украински жители беа принудени да ги напуштат своите домови во Источна Украина⁶. Се чини дека мигрантските кризи имаат тенденција да се повторуваат периодично во Европа. Со оглед на историските лекции, откако се појавија настаните на Блискиот Исток, мигрантската криза веќе можеше да се предвиди, да се подготви и нејзините последици (вклучително и кршење на човековите права) можеа значително да се ублажат доколку европските лидери имаа состаноци за најважните прашања, навреме, пред кризата (по почетокот на сириската војна, на пример). Сепак, иако кризата можеби и можеше да се предвиди, се појави како изненадување⁷.

Граѓанската војна во Сирија⁸ значеше и масовен егзодус за жителите, на која пак од друга страна и претходеа и лоши животни услови, со висока стапка на невработеност и сиромаштија. Во Либија, рушењето на режимот на Муамер ел Гадафи⁹ доведе до анархија, искористена вешто од страна на организирани криминални групи кои вршат криумчарења на мигранти. Сето ова значеше наплив на лица кои сакаат, од една или друга причина, да влезат во земјите на Европската Унија. До 2015 година, кризата главно се чувствува на медитеранското крајбрежје на Италија, до која бројни мигранти доаѓаа со помош на чамци, бродови, а за многу од нив тој пат беше неуспешен и завршен трагично. Во 2016 година, кризата се префрли и засили и на Балканските земји. Западно балканската рута која од Грција преку Македонија и Србија, Хрватска, водеше кон внатрешноста на Европската Унија стана особено примамлива поради плодниот терен и географската местоположба.

Мигрантите, на почетокот, од страна на високиот европски естаблишмент се дочекувани со симпатии и емпатија, и кон нив е пристапено како кон жртви на воени злосторства на кои ЕУ мора да им понуди сигурна закрила. Сепак, подоцна, односот кон нив стана предмет на жестоки критики од страна на европската јавност. Граѓаните на ЕУ почнаа да реагираат за дополнителното оптоварување на социјалните служби, за влошената безбедност, потоа за можно исчезнување на христијанскиот идентитет за сметка на муслиманската вероисповед која со себе ја носеа мигрантите итн. Сето ова се одрази и на самиот пристап на земјите членки, кои како што напоменавме, одеа од една во друга крајност. Додека Германија инсистираше на политика со „отворени граници“ за бегалците, Унгарија изгради ѕид на својата граница¹⁰ и го иницираше референдумот за отфрлање на

³ <https://www.bbc.com/news/world-europe-53925209> (последно пристапено на 17.11.2020).

⁴ Connor, P. (2016). Number of Refugees to Europe Surges to Record 1.3 Million in 2015. Достапно на <http://www.pewglobal.org/2016/08/02/number-of-refugees-to-europe-surges-to-record-1-3-million-in-2015/>

⁵ Rothman, L. & Ronk, L. (2015). This Is What Europe's Last Major Refugee Crisis Looked Like. Достапно на <http://time.com/4029800/world-war-ii-refugee-photos-migrant-crisis/>

⁶ Gienger, V.(2015). Ukraine's Invisible Crisis: 1.5 Million Who Fled War With Russia. Достапно на <https://www.usip.org/olivebranch/2015/11/23/ukraines-invisible-crisis-1-5-million-who-fled-war-russia>

⁷ Grigonis, S. (2016). EU in the face of migrant crisis: Reasons for ineffective humanrights protection, *International Comparative Jurisprudence* 2. Достапно на <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S2351667416300439?token=93EB7587D16A1298C2BC2AAE77430A3D66849FB144598FD822DF282D893BE286C6DE526E7FBF86195BCDB51D47BF11AF>

⁸ Повеќе за војната види на: https://en.wikipedia.org/wiki/Syrian_civil_war

⁹ Повеќе за ова на: https://en.wikipedia.org/wiki/Death_of_Muammar_Gaddafi

¹⁰ Browne, R.(2015). Hungary Is Building a Wall Along the Serbian Border to Keep Migrants Out. Достапно на <https://news.vice.com/article/hungary-is-building-a-wall-along-the-serbian-border-to-keep-migrants-out>

квотите за мигранти наметнати од ЕУ¹¹. Чешка од друга страна вршеше системско кршење на човековите права како производ на официјалната владина политика дизајнирана да ги одврати барателите на азил. Мерките беа сочинети од: изложување на баратели на азил (вклучително и деца) на притвор во траење од 40 дена, па дури и подолго - до 90 дена - во услови опишани како деградирачки, потоа необезбедување информации за бесплатна правна помош и ограничување на пристапот на граѓанските организации кои работат со бегалците во објектите за притвор¹². Според тоа, на барателите на азил им беа повредени нивните основни човекови права и слободи, како слободата на движење, правото на семеен живот, пристапот до правда, правото на образование, на вработувања, и слично. Слични повреди беа детектирани и во другите земји-членки на Унијата. Прашањето кое неминовно се наметнуваше е дали можеше да се спречат кршењата на човековите права или битно да се ублажат од ЕУ? Можеа ли да бидат заштитени човековите права преку однапред донесени мерки од ЕУ со кои би се предвидделе инструменти за справување со претстојниот прилив на мигранти или на некаков посоодветен начин превентивно да реагираа на кризата што се појавува?

2. ПРАВНИ ОСНОВИ ЗА УРЕДУВАЊЕ НА МАТЕРИЈАТА ЗА АЗИЛ НА ЗЕМЈИТЕ - ЧЛЕНКИ НА ЕВРОПСКАТА ВО ОДНОС НА ЗАШТИТАТА НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА

Неспорно е дека огромниот проток на луѓе, вклучувајќи многу семејства со млади деца, како и непридружувани малолетници, претставува предизвик за сите европски земји, а нивните ресурси беа сериозно тестирали. Сепак, и понатаму е од витално значење постојано да се почитуваат правата на поединците кои бараат меѓународна заштита. Овие права ги вклучуваат, на пример, правото да се бара азил, гаранциите во врска со лишување од слобода и заштита од лошо постапување [тортура и друго малтретирање], кои се изведени од разни правни извори, како што се Женевската конвенција за статусот на бегалците, Европската конвенција за човекови права и правото на Европската Унија.

Во Европа се применуваат три главни и често преклопувачки правни режими за оние лица кои потпаѓаат под опфатот на оваа меѓународно доверена должност да им се даде азил на оние лица на кои им е потребен азил:

- (I) Инструментите на Организацијата на Обединетите нации (ООН), особено Женевската конвенција за статусот на бегалците од 1951 година (ЖК)¹³;
- (II) Европската конвенција за човекови права (ЕКЧП)¹⁴ и со неа сврзаните инструменти на Советот на Европа;
- (III) Правото за азил на Европската Унија (ЕУ), кое е применливо во сите држави-членки на ЕУ (ДЧ). Некои држави кои не се ДЧ на ЕУ склучија спогодби со ЕУ да учествуваат во некои делови од правото за азил.¹⁵

Трите меѓусебно преклопувачки режими, кои се опишани погоре, се применуваат истовремено во сите држави-членки на ЕУ и во некои други држави кои не се членки на ЕУ, во мера во која тие други држави се приклониле кон шемите на ЕУ. Европските држави кои не се членки на ЕУ не се обврзани со правото на ЕУ за азил; тие се обврзани само со нивните конкурентни обврски според ЖК и ЕКЧП (и други релевантни меѓународни инструменти). Истовременото применување

¹¹ Than, K., & Szakacs, G. (2016). Hungarians vote to reject migrant quotas, but turnout too low to be valid. Достапно на: <http://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-hungary-referendum-idUSKCN1213Q3>

¹² Zeid urges Czech Republic to stop detention of migrants and refugees. (2015). Достапно на: <http://www.ohchr.org/en/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=16632&LangID=E>

¹³ Convention relating to the Status of Refugees Geneva, United Nations. (28 July 1951). Достапно на: https://treaties.un.org/doc/Treaties/1954/04/19540422%2000-23%20AM/Ch_V_2p.pdf

¹⁴ European convention of human rights, Council of Europe. (1950). Достапно на: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf

¹⁵ Види повеќе на: https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/asylum_en

на овие правни режими претставува сложена правна задача. Важно е дека членот 53 од ЕКЧП осигурува дека ниту една одлука не може да биде во склад со ЕКЧП ако со неа се дава пониско ниво на заштита на човековите права, отколку што се бара според кој било друг меѓународен инструмент на кој државата е договорна страна.

Судот на правдата на Европската Унија во Луксембург (СПЕУ) има важна улога да осигури еднообразна примена и толкување на правото на Европската Унија, вклучувајќи го правото за азил, но исто така, да обезбеди овие правила да бидат во согласност со почитувањето на основните права.¹⁶ Повелбата на ЕУ за основните права¹⁷ е целосно применлива во однос на спроведување на правото на азил. Членки на ЕУ и понатаму се отчетни пред Европскиот суд за човекови права во Стразбур во врска со нивните обврски за давање заштита според правото на ЕУ секогаш кога тие обврски вклучуваат право или обврска според ЕКЧП. Има јасно испреплетување меѓу двата система¹⁸.

Правото на Унијата, како и самиот Суд на правдата и неговата јуриспруденција, не се релевантни само за земјите – членки. Иако земјите од Западен Балкан се обврзуваат за почитување на човековите права и слободи, главно со Европската конвенција за човекови права и праксата на Европскиот суд за човекови права, сепак се приклучуваат сооднено и на правото и јуриспруденцијата на Унијата. Јуриспруденцијата на СПЕУ има значајна улога во развојот и толкувањето на бегалското право ширум светот, особено со оглед на тоа што најважниот инструмент на бегалското право, Женевската конвенција од 1951 година, не воспостави супранационално правно тело кое би обезбедило авторитетни толкувања или преиспитување на националните одлуки кои се однесуваат на примената и толкувањето на Конвенцијата¹⁹. Сите земји во регионот настојуваат да станат полноправни членки на ЕУ, како дел од интегративниот процес, мора да ги хармонизираат нивните соодветни правни рамки во склад со поглавјето 24 од правото на Унијата [acquis communautaires].

Двата суда неретко и меѓусебно упатуваат на нивните одлуки за да ги поддржат нивните соодветни гледишта²⁰. Нивната јуриспруденција е неразделно поврзана, што, само по себе изискува познавање на обата правни системи. Повелбата на ЕУ, која е директно применлива во правото на ЕУ, директно упатува на уважување на Европската конвенција за човекови права и јуриспруденцијата на Судот. Во неа стои дека „оваа Повелба ги потврдува, земајќи ги предвид овластувањата и задачите на Заедницата и на Унијата и принципот на супсидијарност, правата што произлегуваат, особено, од уставните традиции и меѓународните обврски што им се заеднички на земјите членки, Договорот за Европската Унија, Договорите на Заедницата, Европската конвенција за заштита на човековите права и основните слободи, Социјалните повелби усвоени од Заедницата и од Советот на Европа и од случаите од судската практика на Судот на правдата на Европските заедници и на Европскиот суд за човекови права“. Членот 52 став 3 од Повелбата предвидува дека доколку Повелбата „содржи права кои соодветствуваат на правата што се гарантираат со Конвенцијата за заштитата на човековите права и основни слободи, значењето и опфатот на тие права се исти како што е предвидено со спомнатата Конвенција“. Во членот 53 од Повелбата кој

¹⁶ Европското право за азил низ судската практика, Водич за судиите, носителите на одлуки и практичарите, АИРЕ Центар (Advance on individual rights in Europe), 2016, стр. 10.

¹⁷ https://eeas.europa.eu/archives/delegations/the_former_yugoslav_republic_of_macedonia/documents/more_info/publications/charteroffundamentalrights_mk.pdf

¹⁸ Европското право за азил низ судската практика, Водич за судиите, носителите на одлуки и практичарите, АИРЕ Центар (Advance on individual rights in Europe), 2016, стр. 11.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Примери на меѓусебно упатување од двата суда: C-411/10 и C-493/10, N.S. против Secretary of State for the Home Department [државен секретар за внатрешни работи] и M.E. and Others [и други] против Refugee Applications Commissioner and Minister for Justice, Equality and Law Reform [комесар за барања од бегалци и министер за правда, еднаквост и правна реформа], пресуда на Големиот совет од 21 декември 2011 година и Tarakhel против Швајцарија [GC], пресуда од 4 ноември 2014 година, бр. 29217/12).

реферира на нивото на заштита, е предвидено дека „ништо во оваа Повелба не смее да се толкува дека ги ограничува или негативно влијае врз човековите права и основни слободи онака како што ги признаваат, во соодветните полиња на примена, законите на Унијата и меѓународните закони и меѓународните договори чии потписници се Унијата, Заедницата или сите земји-членки, вклучително Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи и уставите на земјите членки.“

За барателите на азил кои сметаат дека не ги уживале бенефициите од правото на ЕУ или Повелбата не постои практичен пристап до Судот во Луксембург како што е оној до Судот во Стразбург. Овие лица можат само пред националните судови на земјите од ЕУ да пробат да ги оспорат дејствијата или пропуштањата на националните тела во врска со правото на Европската Унија, а пак судовите можат да упатат прашања во врска со толкување на правото на ЕУ или Повелбата до Луксембуршкиот суд, кој пак со даденото толкување врши прелиминарно одлучување. Така, по исцрпување на националните правни средства, единствено расположливо средство по кое можат да посегнат како физички лица, доколку сметаат дека земја-членка на Унијата им ги повредила човековите права и основните слободи во постапката за барање на азил, им е жалбата до ЕСЧП.

Од 1999 година, ЕУ работи на создавање на Заеднички европски систем за азил (ЦЕАС - Common European Asylum System)²¹ и подобрување на постојната правна рамка.

Од 1999 до 2005 година беа донесени неколку законодавни мерки за усогласување на заедничките минимални стандарди за азил. Европската Унија во меѓувреме и работи на зајакнување на финансиската солидарност и го создаде Европскиот фонд за бегалци²². Во 2001 година е донесена Директивата за привремена заштита²³ која дозволи заеднички одговор на ЕУ на масовниот прилив на раселени лица кои не можат да се вратат во нивната земја на потекло. Директивата за повторно обединување на семејството²⁴ исто така релевантна и за бегалците.

По завршувањето на оваа прва фаза, неопходен беше период на размислување за да се утврди насоката во која треба да се развива ЦЕАС²⁵. Зелена книга или Green paper²⁶ од 2007 година беше основа за широка јавна консултација. Одговорите, заедно со резултатите од евалуацијата за тоа како постоечките инструменти беа имплементирани, беа основа за Политичкиот план за азил²⁷ на Европската комисија од јуни 2008 година. Како што е наведено во Планот за политика, три столба го поткрепуваат развојот на ЦЕАС: воведување на поголемо усогласување со стандардите за заштита со понатамошно усогласување на законодавството за азил на земјите од ЕУ, ефективна и добро поддржана практична соработка; зголемена солидарност и чувство на одговорност меѓу државите на ЕУ, и меѓу ЕУ и земјите кои не се членки на ЕУ.

Меѓу новите правила на ЕУ, договорени за утврдување заеднички високи стандарди и посилна соработка со цел да се обезбеди барателите на азил да се третираат еднакво во отворен и фер систем се²⁸: Ревидираната директива за постапки за азил, Ревидираната директива за услови за прием, Ревидираната директива за квалификација, Ревидираната регулатива во Даблин, Ревидираната регулатива EURODAC како и Нов пакт за миграција и азил²⁹, како предлог од Комисијата за нов почеток на миграцијата изразен преку градење доверба преку поефикасни процедури и воспоставување нова рамнотежа помеѓу одговорноста и солидарноста.

²¹ https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/asylum_en

²² European refugee fund - <https://ec.europa.eu/home-affairs/financing/fundings/migration-asylum-borders/refugee-fund>

²³ <https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/asylum/temporary-protection>

²⁴ Council Directive 2003/86/EC of 22 September 2003 on the right to family reunification

²⁵ https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/asylum_en

²⁶ <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0301:FIN:EN:PDF>

²⁷ <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0360:FIN:EN:PDF>

²⁸ https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/asylum_en

²⁹ https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/new-pact-migration-and-asylum_en

Релевантно за понатамошниот дел од трудот е да го споменеме создавањето на Фондот за итни случаи на доверба на ЕУ за Африка (EUTF за Африка), основан во ноември 2015 година од европски и африкански партнери³⁰. На 12-ти ноември 2015 година, беше потпишан Конститутивниот договор за официјално основање на EUTF за Африка, од страна на Европската комисија, 25 земји-членки на ЕУ, Норвешка и Швајцарија. EUTF за Африка е основана за да даде интегриран и координиран одговор на различните причини за нестабилност, нередовна миграција и присилно раселување. Фокусот е поддржувње на ранливите и маргинализираните групи на население, особено мигрантите и присилно раселените лица, и жртвите на трговија со луѓе и криумчарење мигранти, потенцијалните мигранти, а особено жените и младите. На институционално ниво, националните и локалните власти, групите на граѓанското општество и организациите со седиште во заедницата исто така е предвидено да имаат корист од EUTF и играат клучна улога во идентификувањето и спроведувањето на програмите, преку градење на капацитети и активности за обука³¹. EUTF за Африка вреди над 4,5 милијарди евра, со над 89% од придонесите кои доаѓаат од ЕУ и околу 11% од земјите-членки на ЕУ и други донатори. Од тоа има корист 26 африкански земји меѓу нај крвките и погодени од нестабилност, присилно раселување и нередовна миграција.

3. ЗА ПОВРЕДИТЕ НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА ПРИ РЕШЕВАЊЕ НА МИГРАЦИСКА КРИЗА И ИЗВЕШТАИТЕ НА МЕЃУНАРОДНИТЕ НАБЉУДУВАЧИ

Навраќајќи се на споменатиот наплив на мигранти, кое достигна врв во 2015 година, празнините во политиките на ЕУ за азил, надворешни граници и миграција станаа повидливи и се засилија. Тоа изврши притисок врз Заедничкиот европски систем за азил (ЦЕАС) и влијаеше на работата на Шенгенските правила, што пак доведе до привремено суспендирање на Даблинскиот систем и воведување гранични проверки од неколку земји-членки³². Од друга страна го споменавме основањето на Фондот за итни случаи на доверба на ЕУ. Напорите на Европската Унија беа во насока на регулирање на ситуација и овозможување на решавање на кризата во најдобра насока. Беше склучен и договор со Турција во 2016 со цел запирање на протокот на бегалци кон Европа³³.

Сепак повредите на човековите права во процесот, кој сè уште трае, беа неминовни. Од 2015 година до денес, огромниот наплив на мигранти повлече одредени негативни реперкусии. Низа човекови права и слободи, загарантирани во мноштво меѓународни документи, пред сè со Европската конвенција за човекови права, беа повеќекратно прекршувани во процесот.

Гледајќи од понови датуми, сето тоа наиде на остри меѓународни критики од страна на непристрасните набљудувачи. Во извештајот од 2019 година³⁴, Human rights watch наведе дека „фокусот на ЕУ остана да ги држи мигрантите и барателите на азил подалеку од ЕУ“. Дека „ЕУ го консолидираше партнерството за контрола на миграцијата со Либија и покрај огромните докази за бруталност кон мигрантите и барателите на азил таму“. Тие потенцираа, во истиот извештај, дека „е зголемен бројот на луѓе кои беа пресретнати на море и потоа задржани во насилни услови во Либија“. Human rights watch отворено и остро ги критикуваше ЕУ и поедини земји-членки за сериозните кршења на човековите права. Бидејќи Италија беше една од земјите (заедно со Грција и

³⁰EU emergency trust fond for Africa- https://ec.europa.eu/trustfundforafrica/index_en

³¹ Подетално во „The European Union Emergency Trust Fund for Stability and Addressing Root Causes of Irregular Migration and Displaced Persons in Africa. Strategic Orientation Document“. Available at: https://ec.europa.eu/trustfundforafrica/sites/euetfa/files/strategic_document_eutf_africa_1.pdf

³² Atanassov, N., and Radjenovic, A. (2018). EU asylum, borders and external cooperation on migration, Recent developments, European Parliamentary Research Service, Brussels, pg.1

³³ Повеќе на: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/#>

³⁴ Human rights report: European Union, events of 2018, Human rights watch, 2019, available at: <https://www.hrw.org/world-report/2019/country-chapters/european-union>

Шпанија) кои беа први на ударот на мигрантите кои пристигаа по поморски пат до ЕУ, тоа значеше сериозно оптоварување на системот кое предизвика низа инциденти, од „затворање“ на влезот и непримање мигранти до смртни случаи на мигрантите во водите патем кон Италија. За случаите кои се пластеа низ годините пред вратите на Италија и ЕУ за лица кои доаѓаа, во еден извештај³⁵, Human rights watch наведоа: „кога ЕУ, Италија и другите влади свесно придонесоа за злоупотреби на притворените, тие беа соучесници во овие злоупотреби“, алудирајќи директно на виновноста на страната за ЕУ и одделни земји членки. Ваквите остри реакции се темелеа пред сè на Меморандумот за разбирање, потпишан во февруари 2017 година од страна на Италија и либиската влада, со кои се утврди рамка за двете земји да работат заедно во развојна соработка, спротивставување на илегална миграција, трговијата со луѓе и криумчарење мигранти, како и зајакнување на безбедноста на границата Либија-Италија.³⁶ Соработката со Либија за миграција и контрола на границата не е нов избор на политика за Италија: во текот на 2000-тите беа склучени бројни договори насочени кон ограничување на миграциските текови и зајакнување на реадмисијата со тогашниот режим на Гадафи³⁷. Ова партнерство сепак беше суспендирано во 2012 година како резултат на распадот на либиската влада поради избувнувањето на граѓанската војна и пресуда на ЕСЧП со која се осуди Италија за кршење на принципот на невркање и забраната за колективно протерување која ќе биде образложена подолу. Меморандумот од 2017 година е претставен како прво поглавје во новата ера на соработка за нелегална миграција и гранична контрола помеѓу Италија и Либија. Документот долг 3 страници е структуриран со преамбула и оперативен дел, а вториот е составен од 8 члена. Членовите 1 и 2 ги истакнуваат обврските на страните, во членот 3 се споменува формирање на мешовит комитет за спроведување на меморандумот за разбирање, членот 4 се однесува на финансирањето, членот 5 на применливата законска рамка и членовите од 6 до 8 технички аспекти како што е постапката за измена и дополнување, решавање на спорови и времетраење на договорот (3 години). Генерално, меморандумот усвојува многу општ (а понекогаш и законски непрецизен) јазик и затоа не открива многу за прецизните поддржани проекти или износот и потеклото на средствата. Најкритичниот аспект на меморандумот за разбирање се рефлектира во обврските на кои се повикуваат во членовите 1 и 2. Членот 1 ги опишува клучните заложби на партнерството, односно продолжување на соработката меѓу Италија и Либија за безбедност и нередовна миграција според минатите билатерални договори и ангажман на Италија за поддршка и финансирање и на развојните програми и на техничките и технолошките средства за борба против нерегуларната миграција. Во членот 2 детално се наведени некои од аспектите споменати во член 1, имено, завршувањето на системот за контрола на јужната копнена граница на Либија; финансирање и неопходни прилагодувања на локалните прифатни центри „во согласност со релевантните одредби“ и набавка на лекови и потребна опрема за задоволување на здравствените потреби на мигрантите задржани таму; обука на либискиот персонал што работи во такви центри со посебен фокус на нивната способност да се справат со тајната имиграција и трговијата со луѓе; поддршка на меѓународни организации кои работат на полето за миграција во Либија; и инвестиции во развојни програми во регионот, особено во проекти за создавање работни места.³⁸ Меморандумот за разбирање од 2017 година беше премолчено обновен, без измени и дополнувања, на 2 февруари 2020 година, во услови на широка критика за неговата законитост и ефектите од октомври 2019

³⁵ Human Rights Watch report: No escape from hell, EU policies contribute to abuse of Migrants in Libya, January 2019, available at: https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/eu0119_web2.pdf

³⁶ Memorandum of understanding on cooperation in the fields of development, the fight against illegal immigration, human trafficking and fuel smuggling and on reinforcing the security of borders between the State of Libya and the Italian Republic.

³⁷ <https://eumigrationlawblog.eu/the-italy-libya-memorandum-of-understanding-the-baseline-of-a-policy-approach-aimed-at-closing-all-doors-to-europe/>

³⁸ <https://eumigrationlawblog.eu/the-italy-libya-memorandum-of-understanding-the-baseline-of-a-policy-approach-aimed-at-closing-all-doors-to-europe/>

година.³⁹ Во реалноста, овој меморандум значеше упатување на мигранти кои првично се упатени кон ЕУ преку Италија, или во Италија, во прифатните центри во Либија. По пристигањето во Либија, неретко мигрантите беа соочени со низа сериозни и тешки повреди на нивните основни човекови права и слободи.

За практичната примена на овој Меморандум, и резултатите од неговото имплементирање во пракса, освен Human rights watch, реагираа и Amnesty international. Острата реакција ја изразија наведувајќи дека „центрите за притвор во Либија главно се контролирани од војската, кои не секогаш се придржуваат до командата на централните власти. Бегалците, барателите на азил и мигрантите се наоѓаат во тешки услови, изложени на присилна работа, тортура и други форми на малтретирање и вербално малтретирање од страна на чуварите, често со цел да извлечат пари од нивните семејства во замена за нивно ослободување. Жените особено, се подложени на силување во прифатните центри, па за време на нивното држење од страна на вооружените групи, честопати се појавува и несакана бременост“.⁴⁰ За сликата во Либија, условите во прифатните центри и начинот на третирање на лицата кои се пратени таму, спасени од водите во на Средоземното Море, The United Nation’s Refugee Agency (UNHCR) наведоа дека „Либија не е безбедно место за испраќање лица за спасување.“ Во нивните извештаи, со оглед на истражувањата и сумираните анализи исто така изјавиа и дека за 2018 и 2019 година „поаѓањата кон Медитеранот можеби се намалија од средината на 2017 година, но шансите да умрат во водите крај бреговите на Либија значително се зголемија од 1 на 42 во 2017 година, и од 1 на 18 во 2018 година“.⁴¹

Опасностите на кои беа изложени мигрантите, значеше, како што наведовме, и непосредно загрозување на нивните основни слободи и права, но и сурово нивно повеќекратно кришење. Со упатувањето на лицата затекнати во водите во Средоземното море во Либија, со нивното сместување и држење во тамошните прифатни центри стана збор за прекршување на правото на живот и забраната за тортура, како базични права, кои не смеат да се дерогираат под ниеден основ, потоа правата на слобода и безбедност, правото на приватен и семеен живот, правото на ефективен правен лек, забраната за колективни протерувања на странци и слично. Кршењето на овие права кои ги гарантира пред се Европската конвенција за човекови права, создадоа плодна основа за низа жалби поднесени до Европскиот суд за човекови права, а кои својата оправданост и основа ја црпеа и во претходната, веќе развиена пракса и став на Судот, изразен во пресудата *Hirsi Jamaa and Others v Italy*. Нејзиното анализирање кое следи подолу, е прикажано со цел објаснување на основата по која можат и се повикуваат жалителите чии права и слободи се прекршени во мигрантската криза и сè уште се кршат, а се предвидува и продолжување на оваа пракса во иднина со оглед на обновениот Меморандум за разбирање меѓу Либија и Италија, неизменет, во февруари 2020.

³⁹ Maccanico, Y. (2020). Analysis - Italy renews Memorandum with Libya, as evidence of a secret Malta-Libya deal surfaces, Statewatch. Достапно на: <https://www.statewatch.org/media/documents/analyses/no-357-renewal-italy-libya-memorandum.pdf>

⁴⁰ Amnesty International (2018). *Libya 2018*, retrieved from <https://www.amnesty.org/en/countries/middle-east-and-north-africa/libya/report-libya/>

⁴¹ EU support for Libya contributes to 'extreme abuse' of refugees, says study, The guardian, January 2019, <https://www.theguardian.com/global-development/2019/jan/21/eu-support-for-libya-contributes-to-extreme-abuse-of-refugees-human-rights-watch-study>

4. АНАЛИЗА НА ПРЕСУДА НА ЕВРОПСКИОТ СУД ЗА ЧОВЕКОВИ ПРАВА: HIRSI JAMAA AND OTHERS V ITALY

а. Фактичка состојба за случајот

Како што напоменавме во делот погоре, во последната деценија, можеби и подолго, под налетот на вооружени конфликти, нестабилност во земјите на северна Африка и Блискиот Исток, мигрантите и барателите масовно се обидуваат да влезат во земјите на ЕУ. Проблемите кои се отвораат притоа не се нови и не датираат од мигрантската криза, но начинот на кои биле решавани во периодот кој претходел е и те како значаен за она кое кризата го донесе и сè уште го носи. Така, со пресудата на Hirsi Jamaa и останатите против Италија⁴², Европскиот суд за човекови права заведе став дека лицата кои ќе бидат пресретнати од бродови на гранична контрола потпаѓаат под надлежност на земјата која го контролира тој дел од морето. Со тоа Судот укажа дека државата на пресретнување е должна да ги почитува гаранциите поврзани со правата на баратели на азил кои доаѓаат од високо ризични земји. Воедно нагласи и дека е важен индивидуалниот пристап кон секој барател на азил, како и правото на ефективен правен лек пред властите на таа земја⁴³. Важноста на дополнително се огледа и во тоа што ЕСЧП за прв пат испита дали забраната од колективно протерување (членот 4 од Протоколот бр. 4 на Европската конвенција за човекови права) важи кај случај кој вклучува отстранување на странци во трета држава спроведено надвор од националната територија. Случајот е од значајна важност за оние земји кои се наоѓаат на јужните и југоисточните граници на Европската Унија. Во ситуации кога ризиците за враќање се добро познати, утврдено е дека враќањето во таа земја е забрането. Кога една држава враќа некого во некоја трета земја, што може дополнително да го врати лицето во нивната земја на потекло, тоа исто така значи кршење на права загарантирани со Конвенцијата. Конвенцијата сега јасно се применува на државните операции за контрола на миграцијата каде и да се наоѓаат, дури и на отворено море.

Случајот се однесува на 11 сомалиски апликанти и 13 државјани на Еритреја. Лица, кои како дел од група од приближно 200 мигранти ја напуштаат Либија во 2009 година. Со три бротчиња се упатуваат кон Италија. Кога бротчињата се наоѓале приближно 50-60 километри од Лампедуза, на 6 мај 2009 година (регион во кој за поморско спасување или претрага е одговорна Малта) лицата биле пресретнати од италијански крајбрежни пловни објекти и биле пренесени на италијански воени пловни објекти, а потоа одведени во Триполи. Во апликацијата жалителите наведуваат дека на ова патување не им било соопштено каде ги носат, дека никој не извршил проверка на нивниот идентитет и дека по десетчасовна пловидба се предадени на властите во Либија. За случајот италијанските власти се повикале на билатералните договори склучени со Либија од февруари истата година склучени со цел борба против илегалната миграција, криумчарење мигранти, трговија со луѓе и пред се спасување на лица на море. Овој случај не е изолиран, во истата година десетина вакви случаи на пресретнување биле направени во согласност со ваквите билатерални односи на Италија и Либија. Според информации доставени до Судот од застапниците на апликантите, во времето на пресудата двајца од барателите умреле под непознати околности. Помеѓу јуни и октомври 2009 година канцеларијата на Високиот комесар на ОН за бегалци (УНХЦР) во Триполи им доделила статус на бегалец на четиринаесетмина од апликантите.⁴⁴

⁴² ECtHR - Hirsi Jamaa and Others v Italy [GC], Application No. 27765/09

⁴³ Лазарова Трајковска, Л.(2016). Права на барателите на азил и мигрантите, Збирка пресуди на Европскиот суд за човекови права со коментар, Скопје, стр.14

⁴⁴ Европското право за азил низ судската практика, Водич за судиите, носителите на одлуки и практичарите, АИРЕ Центар (Advance on individual rights in Europe), 2016, стр.170.

в. Детектирани повреди

Првично, она по кое пресудата заема првично особена важност е фактот што Судот утврди дека апликантите биле во надлежност на Италија, односно дека Италија е одговорна за случајот согласно член 1 од Конвенцијата. Со членот 1 од Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи (ЕКЧП) се утврдува обврската за почитување на правата на човекот. Државата е должна да им ги штити правата на сите лица кои се наоѓаат под нејзината надлежност, без оглед на државјанството, престојувалиштето, граѓанскиот статус, ситуацијата или правниот капацитет.⁴⁵ Надлежноста на државите потписнички, во смисла на член 1 од Конвенцијата, е првенствено територијална, и се очекува дека истата се практикува нормално низ целата територија на државата.⁴⁶ Надлежноста на државата надвор од својата граница првенствено може да се утврди врз основа на *ratione personae* (моќта или контролата која се спроведува над личноста на апликантот) и *ratione loci* (врз основа на контрола спроведена врз предметна странска територија).⁴⁷ Согласно меѓународното обичајно право и принципот на знаме, јурисдикцијата на државата се проширува надвор од нејзината територија врз бродовите кои го веат нејзиното знаме, односно регистрирани во односната држава. Така во овој случај Судот јасно зазел став дека еден брод што плови на отворено море е предмет на исклучива јурисдикција на државата под чие знаме плови. Исто така забраната за мачење, на која се повикале апликантите, конципирана во членот 3 на ЕКЧП и обезбедена како апсолутно право, важи за секого под јурисдикција на државата потписничка на Конвенцијата (согласно член 1 од ЕКЧП). Но, по примерот содржан во случајот *EI - Masri*⁴⁸, Конвенцијата има и своја екстериторијална примена, доколку депортирањето во земја која не е потписничка ќе го изложи на лицето на повреда на членот 3 од Конвенцијата, со што се проширува и опсегот на важење на Конвенцијата и самата заштита⁴⁹, како што е во наведениот случај. Принципот на меѓународно право утврден во италијанскиот законик за навигација предвидува брод што пловел на отворено море да биде предмет на ексклузивна јурисдикција на државата на знамето што го веа. Соодветно на тоа, настаните што доведоа до прекршувања спаѓаа под јурисдикција на Италија во смисла на член 1 од Конвенцијата и тоа беше констатирано од страна на Судот.

Судот понатаму издвоил различни аспекти од член 3 од Конвенцијата кои ги испитал одделно: прво, ризикот од изложување на нехуман и понижувачки третман во земјата на депортација (Либија) и второ, опасноста од враќање на жртвите во земјата на потекло. Принципот на не враќање (*non-refoulement*), е подеднакво применлив и на отворено море. Тоа не е област каде државите се ослободени од нивните законски обврски, вклучително и оние што произлегуваат од меѓународното право за човекови права и меѓународното право за бегалци 50. Судот низ својата пракса⁵¹ утврдил дека протерувањето или депортирањето на физичко лице во земја каде може да биде подложено на третман спротивен на членот 3, ја покренува одговорноста за државата која депортира/протерува, согласно Конвенцијата⁵². Во ваков случај националните судии се должни да ја проценат ситуацијата во земјата примател во врска со некоја од обврските според Конвенцијата

⁴⁵ Council of Europe (2014) Practical Guide on admissibility criteria, p.13

⁴⁶ *Assanidze v. Georgia*, application no.71503/01, judgement on 8 april 2004, § 139;

⁴⁷ European Court of Human Rights (2018). Guide on Article 1 of the Convention – Obligation to respect human rights – Concepts of “jurisdiction” and imputability, pg.8

⁴⁸ *EI – Masri v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia*, application no.39630/09, Judgement on 13 December 2012.

⁴⁹ Совет на Европа (2018). Забрана за мачење, Прирачник за обука на член 3 од ЕКЧП за македонските судии и обвинители, стр. 20.

⁵⁰ Parliamentary Assembly of the Council of Europe (2011). Resolution 1821, retrieved from: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=18006&lang=en>

⁵¹ *Soering v. the United Kingdom*, application no. 14038/88, judgement on 7 July 1989, §35, §90-91;

⁵² Council of Europe (2003). The prohibition of torture, A guide to the implementation of Article 3 of the European Convention on Human Rights, Human rights handbooks, no. 6, p.32.

која постои или може да настане за земјата договорничка заради тоа што можеби презела дејствие кое како директна последица можеби носи изложеност на лицата на ризик од забрането мачење⁵³. За да се утврди дали имало или не ризик од малтретирање Судот мора да ги испита предвидливите последици од отстранувањето на жалителот во земја којашто прима, имајќи ја предвид општата ситуација таму како и неговите или нејзините лични околности. За таа цел што се однесува до општата ситуација во конкретната земја Судот честопати придава важност на информациите содржани во поновите извештаи од независни меѓународни здруженија за заштита на човековите права како што се Амнести интернешнал, или владини извори⁵⁴ кои ги споменавме и погоре во текстот. Судот низ праксата навел дека примената на домашните закони и ратификацијата на меѓународните спогодби што го гарантираат почитувањето на основните права сами по себе не се доволни за обезбедување на соодветна заштита од ризикот од малтретирање кога, како и во актуелниов случај, веродостојни извори пријавиле практики кои биле применети или толерирани од властите кои се евидентно спротивни на принципите на Конвенцијата.⁵⁵ Државата не може да ја избегне сопствената одговорност со тоа што ќе се потпре на сопствените обврски што произлегуваат од билатералните договори со друга држава. Дури и ако се претпостави дека тие договори имаат изречна одредба за враќање во Либија на пресретнати мигранти на отворено море, одговорноста на државите договорнички и понатаму постои дури и ако нивните обврски што произлегуваат од склучената спогодба следат по стапувањето на сила на Конвенцијата или нејзините Протоколи во однос на овие држави.⁵⁶ Судот затоа заведе став дека кога жалителите биле пренесени во Либија, италијанските власти знаеле или требале да знаат дека имало недоволни гаранции за заштита на засегнатите странки од ризикот да бидат своеволно вратени во нивните земји на потекло, со оглед особено на отсутството на каква било процедура за азил и неможноста да се натераат либиските власти да го признаат бегалскиот статус доделен од УНХЦР.⁵⁷ Односната држава не е ослободена од исполнувањето на своите обврски согласно членот 3 од Конвенцијата затоа што жалителите не успеале да побараат азил или да ги опишат ризиците со кои биле соочени како резултат на немањето на систем за азил во Либија. Според Судот италијанските власти требало да утврдат како либиските власти ги исполнувале своите меѓународни обврски во врска со заштитата на бегалците и дека пренесувањето на жалителите во Либија значело повреда на членот 3 од Конвенцијата затоа што ги изложило жалителите на ризик од своеволна репатриација. Државата што го спроведува враќањето треба да се осигура дека земјата посредничка ќе обезбеди доволно гаранции за да се спречи засегнатото лице да биде вратено во својата земја на потекло без претходна проценка на ризиците со кои ќе е соочено. Судот забележува дека таа обврска е уште поважна кога, како во овој случај, посредничката земја не е земја потписничка на Конвенцијата.⁵⁸

Членот 4 од Протоколот 4 од ЕКЧП содржи апсолутна забрана за протерување на странци. Според Упатството 3 од Дваесетте упатства за присилни враќања на Советот на Европа: „одлука за трансфер може да се донесе само врз основа на разумно и објективно испитување на конкретниот случај на секоја засегната личност, земајќи ги предвид сите околности кои се специфични за дадениот предмет⁵⁹. Со членот 4 од Протоколот 4 се прави разлика за два типа на колективно

⁵³ Saadi v. Italy, application no. 37201/06, judgement on 28 February 2008.

⁵⁴ Müslim v. Turkey, application no. 53566/99, judgement on 26 April 2005, § 67; Said v. the Netherlands, application no. 2345/02, judgement on 5 July 2005, § 54; Al-Moayad v. Germany, application no. 35865/03, judgement on 20 February 2007, §§ 6566; и Saadi v. Italy, application no. 37201/06, judgement on 28 February 2008, §131.

⁵⁵ M.S.S. v. Belgium and Greece, application no. 30696/09, judgement on 21 January 2011, § 353 Saadi v. Italy, application no. 37201/06, judgement on 28 February 2008, § 147.

⁵⁶ Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany, application no. 42527/98, judgement on 12 July 2001, § 47; и Al-Saadoon and Mufdhi v. the United Kingdom, application no. 61498/08, judgement on 2 March 2010, § 128.

⁵⁷ Hirsi Jamaa and others v. Italy, application no. 27765/09, judgement on 23 February 2012, § 156.

⁵⁸ Hirsi Jamaa and others v. Italy, application no. 27765/09, judgement on 23 February 2012, § 147,

⁵⁹ Така и во Henning Becker v. Denmark, application no. 7011/75, judgement on 3 October 1975,

протерување⁶⁰: протерување на група која има заеднички карактеристики и протерување на група на индивидуи без да се разгледа нивната индивидуална ситуација. Принципот за забрана за колективно протерување го наметнува условот секој поднесок да се разгледува на индивидуална основа, на правичен и објективен начин. Став на Судот е дека под колективно протерување се подразбира преземање на секоја мерка од страна на надлежните органи за таргетирана група на странци да ја напуштат земјата, освен ако таква мерка не е преземана врз основа на оправдано и сериозно испитување на секој индивидуален случај од групата.⁶¹ Забраната за овој втор вид протерување има за цел да спречи „автоматски“ решенија, што може да значи кршење на човековите права на протераните. Во такви ситуации, „индивидуална анализа“ - а не само „идентификација“ - е најважниот фактор за проценка дали мерката има колективна природа. Така, протерувањето на група на поединци, дури и ако му претходи идентификација на секој од членовите, може да претставува колективна мерка ако ги игнорира другите важни елементи што ја карактеризираат личната приказна на поединците, што дури би можело да ја исклучи можноста за протерување.

Колективно протерување е дури и кога надлежните не анализираат дали странците можат да бидат квалификувани како баратели на азил. Дури и ако, последователно, жалителите се чини дека не се баратели на азил, властите едноставно не го земаат предвид тоа, што ја нарушува целата постапка. Второ, дури и кога апликантите не се баратели на азил, тие можат да имаат и други права што ќе бидат земени предвид пред да се донесе решение за поврат: на пример, ризик од тортура, нечовечно или понижувачко постапување во земјата на потекло, нивната здравствена и физичка состојба, нивно право на семејно единство, меѓу другото.⁶²

Според праксата на ЕСЧП, странци на кои се однесува забраната од колективно протерување не се само оние со законски престој на територијата туку „сите оние коишто немаат реално право на државјанство во државата, независно дали поминуваат низ земјата или престојуваат или се домицилни таму, независно дали се бегалци или влегле во земјата по сопствена иницијатива или се без државјанство или поседуваат друго државјанство“ при што зборот „протерување“ треба да се толкува во „неговото генеричко значење“, во актуелната употреба (да се истера некој од некое место). Во *Hirsi Jamaa v. Italy*, Судот го осуди пресретнувањето во Средоземно Море на бродови мигранти кои биле вратени во Либија.

Hirsi Jamaa v. Italy ја воспоставува обврската за државите да вршат регистрација на лицата кој нерегуларно пристигнуваат на нивните граници и да ги информираат за нивната ситуација, нивните права, како важен процедурален аспект на забраната за враќање. Исто ја наметнува и обврската на државите да им овозможат пристап на постапката за азил на барателите на азил кои се под нивна јурisdикција, вклучително и оние спасени на отворено море. Во пресудата ЕСЧП за прв пат испита дали забраната од колективно протерување, содржана во членот 4 од Протоколот бр. 4 важи за случај кој вклучувал отстранување на странци во трета држава, спроведено надвор од националната територија, факт кој е апликативен и со нашиот случај. Во тој случај ЕСЧП одлучи дека префрлањето на жалителите во Либија било спроведено без индивидуален пристап на испитување на секоја поединечна ситуација на секој од жалителите посебно. Исто така, е оспорено дека жалителите не биле подложни на никаква процедура на идентификација од страна на италијанските власти, и дека тие биле само предмет на претовар на италијанските воени бродови и нивно истоварање на либиска почва. Судот забележува дека персоналот на воените бродови не бил обучен да спроведе поединечни разговори и не бил помогнат од толкувачи или правни советници.

⁶⁰ *Andric v. Sweden*, application no. 45917/99, judgement on 23.02. 1999; *Sultani v. France*, application no. 45223/05, judgement on 20. 09. 2007; *Tahiri v. Sweden*, application no. 25129/94, 11.01. 1995.

⁶¹ *Andric v. Sweden*, application no. 45917/99; judgement on 23 February 1999, application no. 51564/99, judgement on 5 February 2002; *Sultani v. France*, application no. 45223/05, judgement on 20 September 2007; *Tahiri v. Sweden*, application no. 25129/94, judgement on 11 January 1995.

⁶² *Frei, N. (2018). Circumventing Non-Refoulement or Fighting “Illegal Migration”*, Max Planck Institute for Social Law and Social Policy, Munich

Ова беше доволно за Судот да одлучи дека во случајот немало доволно гаранции со кои би се обезбедило индивидуалните околности на секое од засегнатите лица да бидат подложени на детална проверка и заклучи дека отстранувањето на жалителите било од колективна природа, спротивно на конвенциското право и утврдување на повреда на членот 4 од Протоколот 4.

Членот 13 од Конвенцијата предвидува дека секому кому му се прекршени човековите права и слободи има право на ефикасен правен лек пред националните власти без оглед на тоа дали повредата потекнува од службени лица или не. Целта на овие одредби е да се заштити судската заштита која треба да им се нуди на лицата кои сакаат да се жалат.⁶³ Затоа и правото на ефективен правен лек е суштински предуслов за ефективна заштита на човековите права. Овој член гарантира право на секого да вложи делотворен правен лек пред националните власти поради суштинска повреда на неговите човекови права. Нормираното во членот 13 се предвидува во врска со повреда на било кое суштинско право кое го гарантира Конвенцијата затоа и неговиот обем на примена на правото на делотворен правен лек зависи од обемот на правото на чива повреда се повикува жалителот.⁶⁴

Владата на Италија признала дека не било можно на воените бродови да се оценат личните околности на апликантите. Жалителите тврделе дека не им биле дадени никакви информации од италијанскиот воен персонал, кој ги навел да веруваат дека биле водени во Италија и не ги информирал за постапката со која би можеле да избегнат да бидат вратени во Либија. Таа верзија на настаните, иако оспорена од Владата, била поткрепена со голем број искази на сведоци собрани од УНХЦР, КСТ и Human Rights Watch. Оттаму, апликантите не биле во можност пред надлежниот орган да ги изнесат нивните жалбени наводи според членот 3 од Конвенцијата и членот 4 од Протоколот бр. 4, како и да добијат целосно и ригорозно оценување на нивните барања пред извршување на мерката за отстранување. Дури иако во практиката бил достапен кривично-правен лек против воениот персонал на бродот, ова не го исполнувало критериумот за суспензивно (одложно) дејство. Судот го повтори условот, кој произлегува од членот 13, за прекинување на извршување на мерката кога мерката била спротивна на Конвенцијата и имала потенцијално неповратни ефекти. Судот заклучи дека имало повреда на членот 13 во врска со членот 3 и членот 4 од Протоколот бр. 4.⁶⁵

5. КОМЕНТАР НАМЕСТО ЗАКЛУЧОК

Пресудата ја споменуваме поради нејзината неколкукратна важност: прво Судот најде дека Италија е надлежна по членот 1 од ЕКЧП, потоа се утврдија двократни повреди на членот 3 од Конвенцијата – и тоа за изложување на ризик од лош третман на апликантите во Либија, како и поради изложувањето на ризик од нивна репатријација во Сомалија, односно Еритреја. Исто така со пресудата е утврдена повреда на членот 13 од Конвенцијата кој се однесува на правото на делотворен правен лек, а во врска со членовите 3 (забрана за тортура, нечовечко постапување и казнување) и членот 4 од Протоколот 4 (забраната за колективно портерување на странци). И, како особено важно кое веќе го споменавме, со пресудата беше утврдена повреда на членот 4 од Протоколот 4. Случајот *Chonka* против Белгија⁶⁶ и случајот *Hirsi Jamaa* и останатите против Италија се двата случаи во кои е утврдена повреда на забраната од колективно протерување. Во односниот предмет, благодарение на засегнатите страни и на извештаите на УНХЦР како и други меѓународни или невладини

⁶³Kuijter, M., Effective remedies as a fundamental right, available from: http://www.ejtn.eu/Documents/About%20EJTN/Independent%20Seminars/Human%20Rights%20BCN%2028-29%20April%202014/Outline_Lecture_Effective_Remedies_KUIJER_Martin.pdf, p. 1.

⁶⁴ Jakšić A. (2006). *Evropska konvencija o ljudskim pravima – komentar*, Beograd, p.330-337.

⁶⁵ Европското право за азил низ судската практика, Водич за судиите, носителите на одлуки и практичарите, AIRE Центар (Advance on individual rights in Europe), 2016, стр.173.

⁶⁶ *Čonka v. Belgium*, application no. 51564/99, judgement on 5 February 2002.

организации, ЕСЧП забележа дека лицата што присилно се враќаат во Еритреја и Сомалија се соочуваат со мачење и притвор поради тоа што ја напуштиле земјата нелегално. Што значи, дека потпирањето на мислењето на непристрасните набљудувачи и користењето на *amicus curiae* во случајов е од особено значење.

Иако по појавата на немири во тој период во Либија, билатералните односи на Италија со Либија се прекинати согласно кажувањата на Владата на Италија во периодот, сепак некако историјата се повторува во деценијата која следи. При налетот на мигранти и мигрантската криза, Италија повторно склучува договор - тригодишен меморандум за разбирање со Либија за истите цели и ја продолжува праксата воспоставена од претходно. Во 2020 година без никакви корекции го продолжува овој договор на уште три години. Мигрантската криза е далеку од згасната. Значи дека праксата на земја членка на ЕУ треба да ја очекуваме и во периодот кој следи. Фодот за Африка од друга страна кој го споменавме, значи дека ставот на ЕУ е сè уште во истата насока. Но, праксата е далеку од целите кои се поставени, проблемите се повторуваат и затоа мноштво меѓународни набљудувачи и организации неминовно го покренуваат прашањето – што всушност финансира ЕУ? Дали постои реална потреба од ревидирање на оваа политика? Поставената правна рамка може да е и близу идеална, но праксата е онаа која дава насочници за иднина. Во случајов, праксата е поразителна во однос на основните права и слободи. Пресудата која е анализирана е само почеток на серија пресуди од овој тип кои веќе ги носи и ќе продолжи да ги носи ЕСЧП, а се однесуваат на политиката на справување на членките на ЕУ со миграциските кризи. И целта на нејзината анализа е да се навратиме на не толку далечните историски решенија и да научиме подобро за во иднина.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- [1] Amnesty International, Libya 2018, retrieved from <https://www.amnesty.org/en/countries/middle-east-and-north-africa/libya/report-libya/>
- [2] Atanasov, N., and Radjenovic, A., EU asylum, borders and external cooperation on migration, Recent developments, European Parliamentary Research Service, Brussels, 2018.
- [3] Browne, R., Hungary Is Building a Wall Along the Serbian Border to Keep Migrants Out., 2015, достапно на <https://news.vice.com/article/hungary-is-building-a-wall-along-the-serbian-border-to-keep-migrants-out>.
- [4] Connor, P., Number of Refugees to Europe Surges to Record 1.3 Million in 2015. 2016, достапно на <http://www.pewglobal.org/2016/08/02/number-of-refugees-to-europe-surges-to-record-1-3-million-in-2015/>
- [5] Convention relating to the Status of Refugees Geneva, United Nations, 28 July 1951, достапно на: https://treaties.un.org/doc/Treaties/1954/04/19540422%2000-23%20AM/Ch_V_2p.pdf
- [6] Council Directive 2003/86/EC of 22 September 2003 on the right to family reunification.
- [7] Council of Europe, Practical Guide on admissibility criteria, 2014.
- [8] Council of Europe, The prohibition of torture, A guide to the implementation of Article 3 of the European Convention on Human Rights, Human rights handbooks, no. 6, 2003.
- [9] EU support for Libya contributes to ‘extreme abuse’ of refugees, says study, The guardian, January 2019, <https://www.theguardian.com/global-development/2019/jan/21/eu-support-for-libya-contributes-to-extreme-abuse-of-refugees-human-rights-watch-study>
- [10] European convention of human rights, Council of Europe, 1950, достапно на: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf
- [11] European Court of Human Rights, Guide on Article 1 of the Convention – Obligation to respect human rights – Concepts of “jurisdiction” and imputability, 2018.
- [12] Frei, N., Circumventing Non-Refoulement or Fighting “Illegal Migration”, Max Planck Institute for Social Law and Social Policy, Munich, 2018.
- [13] Gienger, V. Ukraine’s Invisible Crisis: 1.5 Million Who Fled War With Russia. 2015, достапно на <https://www.usip.org/olivebranch/2015/11/23/ukraines-invisible-crisis-1-5-million-who-fled-war-russia>.
- [14] Grigonis, S., EU in the face of migrant crisis: Reasons for ineffective humanrights protection, Interational Comparative Jurisprudence 2, 2016, достапно на <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S2351667416300439?token=93EB7587D16A1298C2BC2AAE77430A3D66849FB144598F-D822DF282D893BE286C6DE526E7FBF86195BCDB51D47BF11AF>

- [15] Human rights report: European Union, events of 2018, Human rights watch, 2019, available at: <https://www.hrw.org/world-report/2019/country-chapters/european-union>
- [16] Human Rights Watch report: No escape from hell, EU policies contribute to abuse of Migrants in Libya, January 2019, available at: https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/eu0119_web2.pdf
- [17] Jakšić A, Evropska konvencija o ljudskim pravima – komentar, Beograd, 2006
- [18] K., & Szakacs, G., Hungarians vote to reject migrant quotas, but turnout too low to be valid, 2016, достапно на <http://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-hungary-referendum-idUSKC-N1213Q3>.
- [19] Kuijer, M., Effective remedies as a fundamental right, available from: http://www.ejtn.eu/Documents/About%20EJTN/Independent%20Seminars/Human%20Rights%20BCN%202829%20April%202014/Outline_Lecture_Effective_Remedies_KUIJER_Martin.pdf
- [20] Maccanico, Y., Analysis - Italy renews Memorandum with Libya, as evidence of a secret Malta-Libya deal surfaces, Statewatch, march 2020, <https://www.statewatch.org/media/documents/analyses/no-357-renewal-italy-libya-memorandum.pdf>
- [21] Memorandum of understanding on cooperation in the fields of development, the fight against illegal immigration, human trafficking and fuel smuggling and on reinforcing the security of borders between the State of Libya and the Italian Republic.
- [22] Parliamentary Assembly of the Council of Europe (2011). Resolution 1821, retrieved from: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=18006&lang=en>
- [23] Rothman, L., & Ronk, L., This Is What Europe's Last Major Refugee Crisis Looked Like. 2015, достапно на <http://time.com/4029800/world-war-ii-refugee-photos-migrant-crisis/>
- [24] The European Union emergency trust fund for stability and addressing root causes of irregular migration and displaced persons in Africa strategic orientation document https://ec.europa.eu/trustfundforafrica/sites/uetfa/files/strategic_document_eutf_africa_1.pdf
- [25] Zeid urges Czech Republic to stop detention of migrants and refugees, 2015, достапно на: <http://www.ohchr.org/en/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=16632&LangID=E>
- [26] Европското право за азил низ судската практика, Водич за судиите, носителите на одлуки и практичарите, АИРЕ Центар (Advance on individual rights in Europe), 2016.
- [27] Збирка пресуди на Европскиот суд за човекови права со коментар, Скопје, 2016.
- [28] Совет на Европа Забрана за мачење, Прирачник за обука на член 3 од ЕКЧП за македонските судии и обвинители, 2018.
- [29] Al-Moayad v. Germany, application no.35865/03, judgement on 20 February 2007.
- [30] Al-Saadoon and Mufdhi v. the United Kingdom, application no. 61498/08, judgement on 2 March 2010.
- [31] Andric v. Sweden, application no. 45917/99; judgement on 23 February 1999.
- [32] Assanidze v. Georgia, application no.71503/01, judgement on 8 April 2004.
- [33] Čonka v. Belgium, application no. 51564/99, judgement on 5 February 2002.
- [34] El – Masri v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia, application no.39630/09, Judgement on 13 December 2012.
- [35] Henning Becker v. Denmark, application no.7011/75, judgement on 3 October 1975.
- [36] Hirsi Jamaa and others v. Italy, application no. 27765/09, judgement on 23 February 2012, § 156.
- [37] M.S.S. v. Belgium and Greece, application no. 30696/09, judgement on 21 January 2011.
- [38] Müslim v. Turkey, application no. 53566/99, judgement on 26 April 2005.
- [39] Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany, application no. 42527/98, judgement on 12 July 2001.
- [40] Saadi v. Italy, application no. 37201/06, judgement on 28 February 2008.
- [41] Said v. the Netherlands, application no. 2345/02, judgement on 5 July 2005.
- [42] Soering v. the United Kingdom, application no. 14038/88, judgement on 7 July 1989, §35, §90-91.
- [43] Sultani v. France, application no. 45223/05, judgement on 20 September 2007.
- [44] Tahiri v. Sweden, application no. 25129/94, judgement on 11 January 1995.
- [45] <https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/asylum/temporary-protection>
- [46] https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/asylum_en
- [47] https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/new-pact-migration-and-asylum_en

- [48] https://ec.europa.eu/trustfundforafrica/index_en
- [49] https://eeas.europa.eu/archives/delegations/the_former_yugoslav_republic_of_macedonia/documents/more_info/publications/charteroffundamentalrights_mk.pdf
- [50] https://en.wikipedia.org/wiki/Death_of_Muammar_Gaddafi
- [51] https://en.wikipedia.org/wiki/Syrian_civil_war
- [52] <https://eumigrationlawblog.eu/the-italy-libya-memorandum-of-understanding-the-baseline-of-a-policy-approach-aimed-at-closing-all-doors-to-europe/>
- [53] <https://eumigrationlawblog.eu/the-italy-libya-memorandum-of-understanding-the-baseline-of-a-policy-approach-aimed-at-closing-all-doors-to-europe/>
- [54] <https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0301:FIN:EN:PDF>
- [55] <https://www.bbc.com/news/world-europe-53925209> (последно пристапено на 17.11.2020)
- [56] <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/#>

